

**PEYAMİ SAFA'NIN GÜN DOĞUYOR PİYESİNDE ANLATICI VE
ANLATIM TEKNİKLERİ
Öznur ÇINAR***

Öz: Türk edebiyatında romancı kimliğiyle ön plana çıkan Peyami Safa, *Gün Doğuyor* (1938) adlı tek piyesi ile tiyatro türünde de eser vermiştir. Yazarın bu alanda başka eser vermemesi sebebiyle bu eseri geri planda kalmıştır. Ayrıca tiyatro genel olarak bir sahne sanatı olarak kabul edildiği için tiyatronun edebî boyutu üzerine hazırlanan çalışmalar diğer edebî türlere kıyasla daha azdır. Tiyatronun edebî olarak incelendiği çalışmalarda anlatıcı unsurunun irdelenmesi de son yıllara kadar büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Makalemizde Peyami Safa'nın bu eseri anlatıcı ve anlatım teknikleri bağlamında incelenecektir. Böylelikle hem Peyami Safa'nın tiyatro yazarlığı yönüne eğilerek yazar hakkındaki çalışmalara hem de tiyatronun edebî bir tür olarak incelendiği çalışmalara anlatıcı unsuru ve anlatım teknikleri bağlamında katkıda bulunmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, *Gün Doğuyor*, tiyatro, anlatıcı, anlatım teknikleri.

The Narrator and Narration Techniques of Peyami Safa's Play *Gün Doğuyor*

Abstract: Peyami Safa, who comes forward with his novelist identity in Turkish literature, gave work at the type of theatre too with his only play *Gün Doğuyor* (1938). For the reason of the writer had no other works at this type, this work of him falls behind. Besides, since the theatre is known as a stage of art, the works that were mad efor the theatre's literary extent lacks of when compared with the other literary types. The examination of the factor of narrator in the works that the theatre is examined as literature has been ignored mostly since the last years. This work of Peyami Safa will be examined through the narrator and narration techniques in our article. By this way, we aim at contributing both to the studies about the author by leaning to Peyami Safa's theater authorship aspect and to the works that theater is examined as a type of literature in the context of narrator factor and the narration techniques.

Keywords: Peyami Safa, *Gün Doğuyor*, theater, narrator, narration techniques.

* Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0003-0921-5078, oznurcinar158@gmail.com.

Giriş

Türk romanının önemli isimlerinden Peyami Safa, *Gün Doğuyor* adlı tek piyesini 1938'de yayınlamıştır. Safa, uzun yazarlık hayatında tek bir piyes yazmış olmasına rağmen tiyatroyla gençliğinden itibaren yakinen ilgilenmiştir (Firidinoğlu, 2021: 106-108). On beş yaşındayken oyuncu olmak için Darülbedayi'nin sınavına giren ve burada eğitim görme hakkı kazanan Peyami Safa, kurumun başındaki Fransız tiyatro uzmanı Andre Antoine'ın I. Dünya Savaşı sebebiyle ülkesine dönmesi sebebiyle hayâl ettiği oyunculuk eğitimini alamamıştır (Firidinoğlu, 2021: 106-107). Buna rağmen tiyatroya karşı ilgisi bitmeyen Safa, yazarlık serüveninde tiyatroyla ilgili yazılar yazarak Türk tiyatrosunun sorunlarını ele almış ve kendi tiyatro düşüncesini ortaya koymuştur.¹ Bunun yanında 1924 tarihli *Mahşer* romanına I. Dünya Savaşı yıllarındaki Türk tiyatrosunu sorunlarını yansıtan bir kesit ekleyerek tiyatroya karşı ilgisini romancılığına da taşımıştır (Şen, 2021: 149-153). Hatta 1941'de Muhsin Ertuğrul yönetmenliğinde sahnelenen *Hamlet* temsiline yaptığı eleştiriler sebebiyle "Hamlet Davası" olarak bilinen tartışma ve dava sürecinde Peyami Safa da yer almıştır (Özcan, 2008: 7-95).

Safa'nın makalemizde inceleyeceğimiz *Gün Doğuyor* piyesi Murat ve arkadaşlarının Millî Mücadele serüvenine ışık tutarken, Millî Mücadele'nin başlangıcından bitişine kadar yaşanan olayları da şahıslar üzerinden okuyucuya/seyirciye aktarmıştır. Piyeste, Millî Mücadele'nin başlaması üzerine savaşa katılmak isteyen Murat ve arkadaşlarının İstanbul hükûmetinin baskılarına rağmen zorlu şartlar altında Anadolu'ya geçişleri, cepheye katıldıklarında yaşadıkları ve zaferle geri dönmeleri gibi savaşın başından sonuna kadarki süreçte yaşanan olaylar işlenmiştir.

Çalışmamızda Peyami Safa'nın bu piyesini anlatıcı kullanımı ve anlatım teknikleri açısından inceleyeceğiz.

1. *Gün Doğuyor*'da Anlatıcı

Peyami Safa'nın *Gün Doğuyor* piyesi anlatıcı kullanımı açısından incelendiğinde karşımıza, yazar anlatıcı ve karakter anlatıcı olmak üzere iki tür anlatıcı çıkmaktadır. Hâkim bakış açısına sahip olan yazar anlatıcı genel olarak her şeyi görür ve bilir. Yazar anlatıcı, piyeslerde genellikle parantez içi açıklamalar şeklinde görülmektedir. Parantez içi açıklamalar ile şahısların diyaloglarında verilemeyecek olan bilgiler yazar anlatıcı vasıtasıyla okuyucuya aktarılır. Örneğin, iki kişi konuşurken konuşma esnasında karşısındaki kişinin hâl ve hareketlerini bildirmediği sürece okuyucu bunları bilemez. Bu nedenle diyaloglarda

¹ Safa'nın tiyatro konulu yazıları hakkında bir değerlendirilme için bakınız: (Firidinoğlu, 2021: 111-118).

aktarılamayacak bu tip bilgileri aktaracak birine ihtiyaç vardır, piyeslerde bu yazar anlatıcı ile sağlanır:

“Biz, piyeslerdeki yazara ait parantez içi açıklamaların anlatıcı meselesi bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Karşılıklı konuşmalarla devam eden bir metinde okur kişilerin hareketlerini bilemez. Yazarlar diyaloglarda verilmesi mümkün olmayan bunun gibi bilgileri parantez içindeki açıklamalar vasıtasıyla okura aktarırlar (...)” (Şen, 2017b: 27).

Piyeler diyalog ve monologlar üzerine kurulu olduğu için yazar anlatıcı, kişiler konuşurken aradan çekilir ve sadece gerekli yerlerde parantez içi açıklamalarla onların hareketleri, olaylar karşısındaki tepkileri, ruh hâlleri, jest ve mimikleri hakkında bilgi verir (Şen, 2017b: 28). Bu sayede okuyucular diyaloglarda verilmesi mümkün olmayan şahısların hareket ve duygularını öğrenirler ve eserin dramatik kurgusunu buna göre takip ederler.

Peyami Safa'nın piyesinde yazar anlatıcı eserin başında mekân, şahıslar ve onların hareketlerini hakkında bilgi vermiştir. Okuyucu bu sayede zihninde bir çerçeve oluşturup piyesi o doğrultuda okuyacaktır. Burada amaç okuyucunun bu üç unsuru zihninde gerekli yerlere oturtarak, gerçeklik algısını bir bütün içinde vermektedir:

“Orta halli bir Türk evinin oturma odası. Dekorda hiçbir fevkaladelik yok. Dipte, ortada, çifte kanatlı bir kapı. Sağda, ikinci planda, tek kanatlı bir kapı.

Sahnede Halime Hanım ve Seyhan. Birini bekliyorlar. Endişeleri besbelli: Seyhan kapıya gidiyor, kanadı aralık ediyor, dışarısını dinliyor. Kanepede oturan ve bir yün örerken birdenbire başını kaldıran Halime Hanım'ın gözleri Seyhan'ın üzerinde. Kız ona doğru ağır ağır bir iki adım atıyor. Bakışıyorlar. İkisinin de gözlerinde hayret ve endişe” (Safa, 1938: 3).

Bu sayede okuyucu, olayların nerede ve nasıl bir ortamda başladığını zihninde canlandırır ve gerçeklik algısı oluşturabilir. İlk perdede öncelikle mekânın sunulması okuyucuyu, okuyacağı metne hazırlamaktadır. Örnekte de görüldüğü gibi yazar anlatıcı tarafından sahnede yer alan şahısların kim olduğu, hâl ve hareketleri ve endişeli ruh hâli içinde birini bekliyor oluşlarının aktarılması okuyucunun ilgisini esere yönlendirdiği gibi merak duygusunu canlı tutmaktadır. Aynı zamanda yazar anlatıcı tarafından verilen parantez içleri oyunu sahneye koyacak oyuncular içinde oyunu nasıl sahneye koymaları gerektiğini göstermektedir.

Yazar anlatıcı, sınırlandırılmış bir hâkim bakış açısına sahiptir. Her şeyi bilir ama aktarmaz. Tarafsız bir konumdadır; bildiği, gördüğü şeyleri aktarırken kamera tarafsızlığı ile hareket eder (Şen, 2017b: 28). Birinci perdenin dördüncü sahnesinden bir parçayı buna örnek olarak göstermemiz mümkündür:

“MAKSUT – (Büyük bir sıkıntı ile içini çekerek) adam akıllı geç kaldım.

RÜSTEM – Anlaşıldı, siz de bizim Murat gibi yaşamının manasını bilmiyorsunuz. Bir durun bakayım. (Küçük kapıdan çıkar.) (Yalnız kalan Maksut, sıkıntılı ve keskin nefesler bırakarak odanın içinde geniş adımlarla gezinir)” (Safa, 1938: 26).

Bu örnekte görüldüğü üzere yazar anlatıcı olaylara hâkimdir, Maksut'un içinde bulunduğu sıkıntının sebebini bilir ama bunu okuyucuya aktarmaz. Bir kamera gibi sadece dışarıdan gördüklerini olduğu gibi tarafsız bir şekilde okuyucuya aktarır, böylece okuyucunun zihninde sinematografik bir canlandırma yapmasını kolaylaştırır. Burada amaç, verilmek istenen gerçeklik algısını desteklemek ve okuyucunun metni bu bağlamda okumasını sağlamaktır. Okuyucu da yazar anlatıcı tarafından aktarılan kadarını bilir. Birinci perdenin dördüncü sahnesini buna örnek olarak göstermemiz mümkündür:

“RÜSTEM – (Hayret içinde) Ya... Demek Murad'ın arkadaşı değilsiniz?

MAKSUT – Hayır.

RÜSTEM – (Göze çarpmak bir alaka ile doğrulur, önünü iliklemek ister gibi ellerini düğmelerine götürerek) Buyurunuz... (Bir koltuk gösterir) Şöyle oturamaz mısınız?” (Safa, 1938: 18).

Yukarıda da görüldüğü gibi yazar anlatıcı, okuyucuyu bilgilendirmektedir. Okuyucu parantez içindeki bilgiler sayesinde olayları zihninde daha rahat canlandırır, karakterlerin ruh hâllerini ve olaylara karşı verdiği tepkileri bilir. Bu sava üçüncü perdenin ikinci sahnesinden örnek göstermemiz mümkündür:

“RÜSTEM – (Sağ elindeki bavulu yere bırakarak, lakayt ve acele bir temenna eder, bavulu tekrar eline alırken) Ya... Teşerrüf ettim.

HALİME – Fakat Muradın yalancı arkadaşı değil, hafiye değil, sahici arkadaşı. Beraber muharebe etmişler. Demin burada olsaydın da dinleseydin...

RÜSTEM – (Arkasını Ferruha dönerek) Nerede kaldı bu herif? (Saatine bakar) Yediye kadar gelecekti.

HALİME – Acelen ne? Ekspres dokuzda kalkıyor, Daha iki saat var.

RÜSTEM – Ekspres yarın da var. Fakat ben gitmek istiyordum. (Oradaki çift kanatlı kapıya doğru yürür.)

SEYHAN – (Birdenbere doğrularak) Oradan gitmeyiniz.

RÜSTEM – (Duru ve Seyhana döner) Ne var? (...)

SEYHAN – (Gülerek) Kapalı. Murada bir sürpriz yapmak için kapadım (...)

RÜSTEM – (Düşüncelerine temamile yabancı iki kelime telaffuz eder gibi, aksi seda halinde) Murada sürpriz...

(Dışarıdan 'Ordumuz etti yemin' nevinden eski milli bir şarkı çalarak bir klarnet ve arkasından 'Yaşasın ordu, yaşasın millet' diye bağırın bir kalabalık geçer)” (Safa, 1938: 78-79).

Piyeste yazar anlatıcının parantez için açıklamalarından çokça yararlanmış olması Peyami Safa'nın tiyatroyu yakından bilen bir yazar olmasıyla bağlantılı olarak düşünülebileceği gibi (Firidinoğlu, 2021: 112) titiz romancılığının bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Kapalı biçim özelliği gösteren *Gün Doğuyor* piyesinde yazar anlatıcı haricinde az da olsa karakter anlatıcıyla da karşılaşmaktayız. Karakter anlatıcı, piyeslerde genellikle yazarla okuyucu/seyirci arasında iletişim kuran ve şahıs kadrosundan olan bir "üst kişilik"tir (Şen, 2017b: 22). Daha çok açık biçimli piyeslerde görülen karakter anlatıcıdan Peyami Safa, piyesin kapalı biçimini bozmadan yararlanmıştır.

Buradan da anlaşılacağı gibi karakter anlatıcı, olayların içinde olan ve olayları okuyucu ya da seyirciye bizzat aktaran kişidir. Olayları bizzat yaşayan ve yeri geldiğinde anlatıcı rolünü üstlenerek aktaran konumundadır. Karakter anlatıcı şahıslardan biri olduğu için taraflı veya öznel olabilir. Bu noktada Peyami Safa'nın karakter anlatıcı kullanımına birinci perde yedinci sahneden örnek vermemiz mümkündür:

"MURAT - (Öfkeli) (...) Aklıma ilk gelen şey şu oldu: Bu nefer Anadoluludur, belki de işgal gören topraklarımızdan birinin çocuğudur, belki de nasılsa içine düştüğü merkez kumandanlığı hizmetinde, gönlü razı olmayarak emre itaat ediyor. (Mendili ile alınının terini siler.) Yola çıkar çıkmaz sordum: 'Nerelisin sen hemşerim?', Ödemişliyim dedi. Ödemiş! İlk işgal gören topraklardan biri. Düşmanın o havalide neler yaptığını biliyoruz. Gece yarısı köyleri nasıl bastığını, kundaktaki çocukları süngülerin ucuna takarak havada nasıl sallandığını duyduk. (...) Arada bir duruyor, bebeklerinin içinden sarı yıldırımlar geçen gözlerle yüzüme bakıyordu. 'Seninkiler ne oldu?' diye sordum. Bir sarnıcın dibinden gelen uğultular gibi uzak bir sesle: 'babamı kestiler.' dedi, yutkundu ve sustu. (...) Kolunu tuttum: 'Halil dedim, kardeş, hemşerim, geliyor musun?' Koca Türk çocuğu, koca Halil, sipsivri bakışlarını yüzüme sapladı: 'Geliyorum.' dedi. O kadar. Hemen geri döndük. Dosdoğru buraya! (Herkesin yüzüne ayrı ayrı bakar) Anladınız mı? (Annesine ve Seyhan'a) Çabuk benim dengimi hazır ediniz, şimdi gidiyoruz" (Safa, 1938: 35-36).

Burada karakter anlatıcı şahıs kadrosunda yer alan karakterlerden biri olan Murat'tır. Yazar, Murat'a piyesin belirli yerlerinde anlatıcılık görevi verir, bu sayede Murat olayların arka planını aktarır. Safa'nın burada karakter anlatıcıdan yararlanmasının sebebi de piyeste ortaya koyduğu temayı Murat aracılığıyla okuyucuya gerçekçi bir şekilde aktararak onların duygularını harekete geçirebilmektir. Okuyucu Murat ile kendini özdeşleştirecek ve kendini onun yerine koyacaktır.

Gün Doğuyor piyesinde karakter anlatıcı ve yazar anlatıcı iç içe geçmiş durumdadır diyebiliriz. Karakter anlatıcının olduğu yerlerde yazar anlatıcı da vardır ve karakter anlatıcının aktaramadığı yerleri parantez içinde aktarır. Üçüncü perden birinci sahneden buna örnek verebiliriz:

“FERRUH – ‘Bu çiçekler de anneme ve Seyhan’a gidecek, sana emanet ediyorum, mümkün olursa götürürsün’ dedi. (Zarfı almak için acele eden Halime Hanım’a ve Seyhan’a ayrı ayrı bakarak) Biraz müsaade ediniz... Ben şaşırılmışım. Birdenbire cam vuruldu. Şaban dışarıdan: ‘Açınız, açınız’ diye bağıyordu, nefes nefese içeri girdi: ‘Bizimkiler yakalandılar’ dedi. (...) Murat dürbünü alarak tahta merdivene çıktı, dışarıya baktı. ‘Bizimkileri ağaçlara bağlıyorlar, dört askerin ellerinde meşale var’ dedi. Sonra merdivenden inerek bağırdı: ‘Haydi çıkıyoruz.’ Murat’ın o halini hiç unutmuyacağım. Yüzü kıpkırmızıydı. Gözleri sanki, içi ateş dolu bir kazana açılmış iki delikten farksız, kızıl birer oyuktu. Burnundan soluyordu. Dar bir aralıktan ıslık çalarak geçen bir fırtına gibi nefesi genzini yırtarak dışarıya uğruyordu. Bana ‘Sen yapacağın işi biliyorsun, tepeye’ diye bağırdı (...)” (Safa, 1938: 72).

Bu parçada görüldüğü üzere Safa, şahıs kadrosunda yer alan Ferruh’a anlatıcı rolünü vermiştir. Sahnede Ferruh, Halime Hanım ve Seyhan vardır. Ferruh, Murat’ın mektubunu isteği üzerine ailesine getirmiş ve cephede yaşanan olayları aktarmıştır. Ferruh, geçmişte yaşadıklarını aktardığı için anlatıcı konumundadır. Olayları yaşayan da aktaran da Ferruh’tur. Bu sayede olaylara hem içeriden hem de dışarıdan bakabilmektedir.

Karakter anlatıcının bir özelliği olan tarafılığını Ferruh’ta da görmekteyiz. Ferruh, kendi duygu ve düşüncelerini de olaylar içerisine yerleştirerek okuyucuya aktarmaktadır. Okuyucu bu sayede kendisini Ferruh’la özdeşleştirebilmektedir:

“ (...) Ömrümün en büyük heyecanını orada yaşıyordum. Yere yapışan göğsümün içinde kalbimin toprağı dağıtacak gibi çarptığını duydum. Harbin dehşetine karşı bir tek ilaç harekettir. Böyle cenaze gibi uzanmış bir cesedin içinde beklemek, beklemek... Ne zor şey! Keşke Murat’la beraber gitseydim...(...)” (Safa, 1938: 73).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi olayları yaşayan ve aktaran kişi şahıs kadrosunda yer alan Ferruh’tur ve bununla bağlantılı olarak tarafı bir bakış açısına sahiptir. Ferruh, Millî Mücadele yanlısı olduğu ve cephede savaştığı için olaylardan etkilenmiş ve bunu da yansıtmaya çalışmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi *Gün Doğuyor* piyesinde karakter anlatıcının yer aldığı yerlerde yazar anlatıcıdan da yararlanılmıştır. Karakter anlatıcının aktaramayacağı hususlar okuyucuya yazar anlatıcı aracılığıyla parantez içlerinde aktarılmış ve okuyucunun olayları,

detaylarıyla birlikte bir bütün içinde canlandırabilmesi sağlanmıştır. Üçüncü perde birinci sahneden bir kısmı buna örnek olarak göstermemiz mümkündür:

“(…) FERRUH – Hemen yerimden fırlayarak mahzene geldim. Selahattin telefon etmişti. Aleti kapadı, hemen ayağa kalktı. Süratle telleri kopardı ve eline bir keser alarak telefonu parçaladı. Feneri söndürdük ve dışarıya fırladık. Tepenin yanındaki fundalıklar arasından var kuvvetimizle koşmaya başladık. Yarım saat, bir saat koştuk. Önümüze çıkan dereyi çenemize kadar suya batarak geçtik. Ortalık ağarıyordu. Bizimkilerden bir keşif koluna rastladık. Biraz dinlendikten sonra tekrar yola çıktık. Karargâha yaklaşırken, şafakla beraber, Türk topları gülemeye başladı. (Dışarıda fişek sesleri. Haykırışlar devam ederken uzaktan “Türk askeri, Türk askeri sayende... Dünyalara emanettir Kemalim...” havasını söyleyerek yaklaşan bir kalabalığın sesi yükselir. Üçü de bu sesi huşu içinde dinler ve ses uzaklaşınca kadar susarlar. Halime Hanım gözlerini siler.)

FERRUH – Düşman derhal kazayı tahliye etti ve biz tam bir buçuk saat sonra oraya tekrar vardık. Ben Murad’ın da, Şaban’ın da, Halil’in de bin parça olarak havaya uçtuğundan emindim. Fakat tabur kumandanı ile infilakın nasıl vukua geldiğini öğrenmek istiyorduk (...)” (Safa, 1938: 74).

Alıntılanan örnekte sahnede üç kişi vardır ve olayları aktaran şahıs kadrosundan Ferruh’tur. Ferruh, burada karakter anlatıcı görevini üstlenerek olayları Halime Hanım ve Seyhan’a anlatmaktadır. Ferruh’un konuşması devam ederken yazar anlatıcı araya girer; dışarıda olanları, sahnedeki kişileri ve onların hareketlerini okuyucuya aktarır. Yazar anlatıcının aktarımdan sonra Ferruh, anlatmaya devam ederek karakter anlatıcı görevini tekrar üstlenir. İki anlatıcı türü de içi içe geçmiş şekilde birbirini tamamlar. Karakter anlatıcının aktarımındaki boşlukları yazar anlatıcı araya girerek tamamlar. İki anlatıcının kullanılması aynı zaman da kapalı biçimin özelliği olan gerçeklik algısının desteklenmesini de sağlamaktadır.

2. Gün Doğuyor’da Anlatım Teknikleri

Tiyatro, anlatım teknikleri bakımından roman ve hikâye gibi diğer edebî türlere göre daha kısıtlıdır. Tiyatronun bu kısıtlılığı diyaloglar üzerine kurulmuş bir edebi tür olmasından ileri gelmektedir (Şen, 2017a: 434-435). İki ya da daha fazla kişinin konuşmasından meydana gelen diyalog, yazarın aradan çekilerek şahısların karşılıklı olarak konuşması anlamına gelmektedir (Mocan, 2012: 1835). Diyalog tekniğinde anlatıcı dışarıda kalır ve okuyucu doğrudan doğruya şahısların konuşmalarını takip eder (Karabulut, 2012: 1380).

Peyami Safa’nın *Gün Doğuyor* piyesi ağırlıklı olarak diyalog tekniği üzerine kurulmuştur. Tiyatroda temel anlatım tekniği diyalog olduğu için, diyalogların sağlıklı ve güçlü bir şekilde kurulması gerekmektedir. Tiyatro metninde güçlü bir diyalog kurulması için de cümlelerin net

ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyulması gerekir. Anlaşılır olmayan bir tiyatro metni hem izleyicinin hem de okuyucunun olaylardan kopmasına neden olabilir. Piyelerde güçlü bir diyalog oluşturmak, mümkün olduğunca anlaşılır ve sade bir dil kullanımından geçmektedir (Şen, 2017a: 435-448). Buna üçüncü perdenin onuncu sahnesinden bazı kısımları örnek gösterebiliriz:

“SEYHAN – Bu kapı en güzel ufuklara açılır.

RÜSTEM – Anlamadım.

SEYHAN – Bu kapı bir doğuya açılır. Oradan, karanlığı söken öyle bir aydınlık fışkırır ki...

RÜSTEM – Acaip şey.

SEYHAN – Bu kapı en büyük zafere, en büyük sevince, en büyük nura açılır.

Oradan yürümeğe cesaretiniz var mı?

RÜSTEM – (Güler ve saatine bakarak) Yarım saatim daha var. Lütfen aç şu kapıyı da sürprizinizi de göreyim.

SEYHAN – Bu kapı, sahiden, yalnız Murat için değil, sizin için de bir sürpriz olacak.

RÜSTEM – (Korku ve hayret içinde) Benim için de mi?

SEYHAN – Bu kapı Türk fırtınasının ortalığı temizlemesi ile beraber doğan güneşe açılır.

RÜSTEM – (Artan bir merakla) Aç da göreyim.

SEYHAN – Güneşe doğru yürüyebilir misiniz?” (Safa, 1938: 94).

Piyeler diyaloglar üzerine kurulduğu için eserde yer alan diyalogların metnin tamamına orantılı bir şekilde dağıtılması gerekmektedir. *Gün Doğuyor* piyesi bu bağlamda incelendiğinde diyalogların orantılı bir şekilde dağılmadığı görülmektedir. Safa, savunduğu ya da ortaya koymak istediği görüşü okuyucuya yansıtmak için şahısları olması gerektiğinden daha uzun konuşturmuştur. Piyeste orantsız bir diyalog dağılımı görülmektedir. Kısa başlayan diyaloglar birden uzamakta, özellikle öne çıkan bazı şahıslar sık sık ve daha uzun konuşturulmaktadır. Bu sava birinci perde birinci sahneden bazı kısımları örnek gösterebiliriz:

“HALİME – Arka odada saatlerce ne konuştular? Sen bir ara yanlarına girdin.

SEYHAN – Ben girince sustular. Yalnız bir tanesinin son sözleri kulağıma geldi: ‘Evela üçümüz gideriz’ diyordu.

HALİME – Nereye gideceklermiş?

SEYHAN – Anadolu’ya galiba... (...)” (Safa, 1938: 5).

“HALİME – (Başını sallayarak ve gülümseyerek) Anlıyorum. (Bir müddet düşündükten sonra yan gözle Seyhan’a bakarak) Asker karısı ve asker anası olmak zordur, yavrum. Onlar muharebede iki defa, üç defa yaralanırlar, bir defa ölürlük.

Asker karısı ve asker anası, onları düşünerek her gün yaralanır, her gün ölüp ölüp dirilir. Benim Fuat'ım, rahmetli büyük oğlum, Köprü köyünde Ruslarla muhabere ederken şehit olduğu zaman, ben, İstanbul'da, her gün ölüp ölüp diriliyordum. (...) Düşün, kızım, ben ki Fuat'ımın süzgün ela gözlerine bir kurum tanesi girse telaş eden kadın, çocuğunun gözlerine bu şarapnellerin girdiğini düşünürüm (...)" (Safa, 1938: 10).

“SEYHAN – Dayımı çok severdiniz değil mi?

HALİME – A... O nasıl söz? Elbette, kızım. İlk göz ağrım olduğu için değil sade. Onun hali başkaydı. Çok doğru adamdı Seyhan (...) Bir sıkıntısı olduğu zaman kendisi söylemezse, ben soramazdım. O gece artık cesaret ettim. Birdenbire yatağın içinde oturdu. (...) ‘Halime, dedi, sana yalan söyledim ben. Çarşı kapanmıştı. Ben yün almayı unuttum. Utandım da sana yalan söyledim. Sonra yalanımdan daha çok utandım’ (...)

SEYHAN – Rüstem Bey'e hiç benzemiyormuş” (Safa, 1938: 8).

Piyeslerde uzun konuşmalar monotonluğa yol açarak okuyucuyu sıkıp, olaylardan uzaklaştırabileceği için mümkün olduğunca daha kısa ve dengeli bir diyalog dağılımı yapılmalıdır. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Seyhan daha az konuşturulurken Halime Hanım ise daha uzun konuşturulmuştur. Diyaloglardaki bu orantısızlık okuyucuyu bir monotonluğun içine sokacağı gibi ondaki merak duygusunun zedelenmesine de yol açabilir.

Gün Doğuyor piyesindeki ikinci anlatım tekniği özetlemedir. Özetleme tekniği ile yaşanmış bir olay şahısların biri tarafından kısaltılarak yani olayın önemli yerleri alınarak okuyucuya aktarılır (Şen, 2017a: 449-450). Diyalogların gereksiz yere uzatılmasının piyese zarar vermesi gibi özetleme tekniğinin uzatılması da piyesin yapısına zarar verebilir. Özetleme tekniğinde fazla detaya girmeden olay ana hatlarıyla verilmeli, sayfalarca uzatılmamalıdır. Özetleme tekniğinin uzatılması da okuyucuyu sıkıp olaylardan kopmasına neden olabilmektedir. *Gün Doğuyor* piyesinde Safa, geçmişte yaşanan olayları, karakterlerden birinin diğerine anlatmasında özetleme tekniğinden yararlanmışır. Dolayısıyla piyeste bu tekniğin kullanımı karakter anlatıcı kullanımıyla doğrudan bağlantılıdır.

Safa, kendi görüş ve düşüncesini okuyucuya aktararak, onun duygu dünyasını harekete geçirmek adına olayları detaylarına inerek aktarmıştır. Piyeste iki üç sayfayı bulacak şekilde özetlemeler yer almaktadır. Bunu üçüncü perdenin birinci sahnesi ile örneklendirebiliriz:

“FERRUH – ‘Bu çiçekler de anneme ve Seyhan'a gidecek, sana emanet ediyorum, mümkün olursa götürürsün’ dedi. (Zarfı almak için acele eden Halime Hanım'a ve Seyhan'a ayrı ayrı bakarak) Biraz müsaade ediniz... Ben şaşırımtım. Birdenbire cam vuruldu. Şaban dışarıdan: ‘Açınız açınız’ diye bağıırıyordu, nefes nefese içeri girdi: ‘Bizimkileri yakaladılar’ dedi. (...) Meğer bizimkilerin üstüne gaz

boşaltıyorlarmış. Zavalluları ateşe vereceklermiş. (Halime Hanım ve Seyhan bir çığlık koparırlar.) Pencerelerde kıpkızıl bir aydınlık peyda oldu ve uzaktan keskin insan çığlıkları gelmeğe başladı. (Halime Hanım başını önüne eğerek iki tarafa doğru mütemadiyen sallanır.) (...) Ne zor şey! Keşke Muratla beraber gitseydim... (Sabırsızlıktan sipsivri gerilen Halime hanıma ve Seyhan'a bakarak) Derken... Altımızdaki toprağı sarsan, etrafımdaki bütün toprağı tıka basa dolduran korkunç bir patlayış... Bir daha... Bir daha... Oh... Gökyüzüne alevler yükseliyordu. Önümdeki uçurumun dibinde haykırışlar... Patlayıp sönen bir aydınlık içinde kaçışan, sendeleyeyen, yere kapaklanan insan gölgeleri... (...) Hemen yerimden fırlayarak mahzene geldim. Selahattin telefon etmişti. Aleti kapadı, hemen ayağa kalktı. Süratle telleri kopardı ve eline bir keser alarak telefonu parçaladı. (...) Fakat ikisi de uzun müddet baygın yatmışlar. Şaban'ın kaburgaları kırılmıştı. Amma şuuru yerinde idi. Vaziyeti anlattı. (...)” (Safa, 1938: 72-75).

Alıntılanan örnekte de görüleceği gibi olaylar Ferruh tarafından en ince ayrıntısına kadar Halime Hanım'a ve Seyhan'a anlatılmıştır. Bu aktarım dört sayfayı bulacak şekilde tek bir kişi tarafından yapılmış olduğundan piyesin akışını yavaşlatmıştır. Bu durum okuyucunun piyesten kopmasına da neden olabilir.

Gün Doğuyor piyesinde kullanılan diğer anlatım tekniği leitmotivdir. Leitmotiv, kelime anlamıyla ana motif, tema, tekrarlanan öge anlamlarına gelmektedir (Karabulut, 2012: 1381). Edebî eserlerde, eserin farklı yerlerinde tekrar edilen kavramlar aracılığıyla duygu ve düşüncüyü vurgulamak için leitmotiv tekniğinden sıkça yararlanılır (Şen, 2017a: 453). İncelenen piyeste Safa'nın Anadolu ve vatan kavramlarını piyesin belli yerlerinde tekrarladığı tespit edilmiştir. Bu kavramların tekrarındaki amaç okuyucuda millî duyguları harekete geçirmektir. Bu tespitimize birinci perdenin birinci sahnesinden örnek verebiliriz:

“HALİME – Nereye gideceklermiş?

SEYHAN – Anadolu'ya galiba...” (Safa, 1938: 5).

Bu görüşe yine birinci perdenin yedinci sahnesinden örnek verebiliriz:

“MURAT – Anadolu'ya gidiyorum. Bu kokuşmuş İstanbul'da bir saat daha kalamam, çünkü...” (Safa, 1938: 33).

“MURAT – (...) 'Halil! Burada ne duruyorsun? Anadolu'ya geçsene... (...)

Gitsene Anadolu'ya, gitsene, ne duruyorsun?' (...)” (Safa, 1938: 36).

Kurtuluş mücadelesi Anadolu'da başlamıştır. Safa, okuyucunun dikkatini bu gerçekliğe çekebilmek için Anadolu kavramını sıklıkla tekrarlamıştır. Safa için, Anadolu'nun kurtuluşu vatanın kurtuluşu demektir. Bu nedenle Anadolu kavramının yanında vatan kavramı da sık sık tekrarlanmıştır. Bu doğrultuda Rüstem gibi Kurtuluş mücadelesini kavrayamayanlara / karşı olanlara diğer şahısların ve dolayısıyla yazarın tavrı oldukça serttir:

“RÜSTEM – (...) ‘Bu hülyalardan vazgeç, bize de vaktiyle hamiyeti vataniye denilen o yaldızlı hapları yutturdular, ne oldu? İşte zaferi nihainin sonu.’ dedim. Bir parlayış parlasın. Üstüme geldi, burnumun hizasına iki yumruğunu da kaldırdı ve bağırdı: ‘Rüstem Bey, Rüstem Bey. Bu millet ölmemiştir. Onun son nefesi bile bir fırtınadır, senin elindeki endam aynasını da seni de alır, uçurur’ (...)” (Safa, 1938: 21).

Sonuç

Gün Doğuyor anlatıcı kullanımı bakımından incelendiğinde piyeste yazar anlatıcı ve karakter anlatıcı olmak üzere iki tür anlatıcının yer aldığı tespit edilmiştir. Kapalı biçim özelliği taşıyan piyesin başından sonuna kadar yazar anlatıcı hâkimdir. Karakter anlatıcıdan ise okuyucunun üzerinde derin bir etki uyandırmak, empati oluşturmak ve okuyucuyu düşünmeye sevk etmek istenilen yerlerde yararlanılmıştır. Yazar anlatıcının varlığı, bir tiyatro metninin sağlıklı bir şekilde okunmasını sağlarken aynı zamanda okuyucuyu da yönlendirmektedir. Yapılan bu yönlendirme sayesinde okuyucunun sahne ve diyaloglar arasında olaylardan kopmadan bağlantı kurması kolaylaştırılır. Yazar anlatıcı olmadığı taktirde diyaloglar kuru bir konuşmadan ibaret kalacak olup okuyucunun sıkılmasına da yol açabilir. Yazar anlatıcının yönlendirmeleri sayesinde piyes, okuyucunun gözünde canlanır ve hayat bulur. Peyami Safa da incelediğimiz piyesinde okuyucuyu yönlendirmek, bilgilendirmek, sahnedeki kişilerden, dekordan vb. haberdar etmek adına yazar anlatıcıdan yararlanmıştır. Piyeste ortaya koyduğu, savunduğu görüş ve düşüncelerini okuyucuya daha iyi aktarmak, onları da kendi tarafına çekebilmek için de karakter anlatıcıdan yararlanmış ve bunu başarıyla gerçekleştirmiştir.

Piyeste mekânın, dekorun ve sahnedeki oyuncuların tasvirinde yazar anlatıcıdan yararlanılmıştır. Piyeste yer alan parantez içi bilgileri aktaran yazar anlatıcı vasıtası ile tiyatro metni aydınlatılmış ve okuyucu yönlendirilmiştir. Yazar anlatıcı sayesinde okuyucu, piyesi nasıl okuması gerektiğini bilir ve metni o doğrultuda okur. Piyeste karakter anlatıcının varlığını ise Murat, Ferruh, Halime Hanım gibi şahıs kadrosunda yer alan karakterlerin yaşadıkları olayları okuyucuya aktarması ile görmekteyiz.

Safa'nın bu piyesinde diyalog, özetleme ve leitmotiv olmak üzere üç anlatım tekniğinden yaralandığı tespit edilmiştir. Tiyatro, diyaloglar üzerine kurulu olduğu için, içerdiği anlatım teknikleri bakımdan diğer edebî türlere göre daha sınırlıdır. İncelenen piyeste diyalogların dağılımında bir orantısızlık hâkimdir. Safa, Millî Mücadele dönemini işlediği bu piyesinde, okuyucunun duygularını harekete geçirmek adına şahısları uzun ve sık konuşturmuştur. Özetleme tekniğinden de yararlanan Safa, karakter anlatıcı vasıtasıyla yaşanan olayları en ince ayrıntısına kadar uzun uzadıya okuyucuya aktarmıştır. Sayfalar süren özetlemeler, okuyucuyu

sıkabileceği gibi olayların akışını durdurduğu için aksiyonu zedelemiştir. Safa, leitmotiv tekniğinden ise başarılı bir biçimde yararlanmıştır. Piyenin başından sonuna kadar sık sık vurgulanan “Anadolu” kavramını Millî Mücadele’nin önemini vurgulayıp, vatan, millet gibi duyguları okuyucuda canlı tutmak için bir araç olarak kullanmıştır.

Kaynaklar

Firidinoğlu, N. (2021). “Peyami Safa’nın Tiyatro İdraki ve Tiyatro Aşkı Üzerine”, *Parçadan Bütüne Peyami Safa Kitabı*. Ed. Seval Şahin vd. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Karabulut, M. (2012). “Yusuf Atılgan’ın Aylak Adam Romanında Anlatım Teknikleri”. *Turkish Studies*, 7(1), 1375-1387.

Mocan, A. (2012). “Yalnızız’da Anlatım Teknikleri”. *Turkish Studies*, 7(3b), 1831-1841.

Özcan, M. (2008). “İstanbul Sehir Tiyatrosu’nda 1941 Yılında Oynanan Hamlet Piyesinin Sebep Olduğu Tartışma ve Davalar”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 7-101.

Safa, P. (1938). *Gün Doğuyor*. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Gösterit Yayımı.

Şen, C. (2017a). *Körlüğü Zedelemek: Necip Fazıl Tiyatrosu Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Şen, C. (2017b). “Edebi Bir Tür Olarak Tiyatroda Anlatıcı Meselesi”. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 19-37.

Şen, C. (2021). “Peyami Safa’nın Mahşer Romanında Türk Tiyatrosunun Sorunları”. *Peyami Safa - 60. Yıl Hatırası*. Ed. Cengiz Karataş. Ankara: İlbilge Yayıncılık